

อัตลักษณ์ “ความเป็นตรง” ที่นำเสนอผ่านเรือพระในงานประเพณีลากพระ จังหวัดตรัง

กรรภา บุญวิชัย¹

(Received: November 15, 2022; Revised: April 25, 2023; Accepted: April 25, 2023)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อวิเคราะห์อัตลักษณ์ “ความเป็นตรง” ที่นำเสนอผ่านเรือพระในงานประเพณีลากพระ จังหวัดตรัง ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (participant observation) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (informal interview) ในงานประเพณีลากพระ จังหวัดตรัง ครั้งที่ 19 ประจำปี 2565 ระหว่างวันที่ 11-19 ตุลาคม พ.ศ. 2565 ณ ลานเรือพระ สนามกีฬาทุ่งแจ้ง จังหวัดตรัง นอกจากนี้ยังใช้ข้อมูลประเภทอื่นมาเป็นข้อมูลเสริมในการวิเคราะห์ ได้แก่ ข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต ข้อมูลจากเอกสารที่มีการตีพิมพ์เผยแพร่ ข้อมูลจากเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และข้อมูลภาคสนามอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์เป็นแนวในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการศึกษาพบว่า ในงานประเพณีลากพระจังหวัดตรัง ครั้งที่ 19 ประจำปี 2565 ได้มีวัด สำนักสงฆ์ และสถานปฏิบัติธรรม ทำเรือพระมาร่วมงานถึง 72 ลำ ซึ่งเรือพระทุกลำนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ ตอนพระพุทธเจ้าเปิดโลกและเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ส่วนอัตลักษณ์ “ความเป็นตรง” ที่นำเสนอผ่านเรือพระมีด้วยกัน 2 ลักษณะคือ อัตลักษณ์ที่สร้างขึ้นโดยหน่วยงานภาครัฐ จะนำเสนออัตลักษณ์ “ความเป็นตรง” กับการนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด กับอัตลักษณ์ที่สร้างโดยชาวบ้าน จะนำเสนออัตลักษณ์ “ความเป็นตรง” กับการจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และ “ความเป็นตรง” กับการเป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์ การศึกษาครั้งนี้จะทำให้เห็นถึงกระบวนการประกอบสร้างและนำเสนออัตลักษณ์ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

คำสำคัญ: เรือพระ ประเพณีลากพระ อัตลักษณ์ จังหวัดตรัง คติชนวิทยา

¹ นิสิตระดับปริญญาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย (คติชนวิทยา) คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อีเมล: karakkadab@gmail.com

Representation of “Trang Identities” through the Buddha-image Procession Festival in Trang Province

Karakkada Bunwichai²

Abstract

This article aims to analyse “Trang identities” presented through Buddha-image barges, namely ruela phra in Thai, at the Buddha-image Procession Festival, called lak phra festival found throughout the Southern Thai region, in Trang province. Fieldwork documents were gathered from the 19th annual Buddha-image procession festival from 11-19 October 2022, which was held in Thung Chaeng outdoor stadium, by participant observation and informal interviews along with online data, published documents, Thailand’s national archives and relevant fieldwork data. Concepts of identity used in anthropological and folklore studies are applied in the study, as well.

As the results, it is revealed that there were 72 barges (actually the by-land vehicles which resemble the barges used for this festive procession in the old days) from temples, monasteries and meditation retreats that participated in the 19th festival; all depicted the two main events in the Buddha’s biography – 1) the descent from heaven named Tavatinmsa where resided the Buddha’s mother, Queen Siri Maha Maya who reincarnated as a male deva after her maternal death and 2) the mythical demonstration of all worldly spheres, which were the upper worlds (both the 6 sub-spheres of heaven where dwelled the devas and the 16 paradisaical sub-spheres of Brahma deities, human world and netherworld including the hell, the world of the unpleasant demonic creatures and the world of hungry ghosts). Through all the bargelike vehicles, there were two types of Trang identity representation – Trang Province as the land of strictly-behaved Buddhism constructed by the government sectors and as the land of monarchical loyalty, fertility and happiness shown by local people themselves. The study, thus, manifests the establishment and representation of identities in contemporary Thai society.

Keywords: Buddha-image barges, Buddha-image Procession Festival, identity, Trang province, folklore

² Ph.D. student in the Thai Division (Folklore), Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University
E-mail: karakkadab@gmail.com

บทนำ

ประเพณีลากพระเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวันออกพรรษา โดยในวันแรม 1 ค่ำเดือน 11 อันเป็นวันหลังจากวันออกพรรษา 1 วัน พุทธศาสนิกชนเกือบในทุกภาคของประเทศไทยจะประกอบพิธีตักบาตรเทโวโรหณะ ส่วนพุทธศาสนิกชนในภาคใต้จะประกอบพิธีลากพระ หรือชักพระ ประเพณีดังกล่าวนี้นับว่าเป็นงานบุญใหญ่อีกงานหนึ่งของภาคใต้ที่ได้รับการปฏิบัติสืบทอดมาในวัฒนธรรม ดังปรากฏในเอกสารที่เก็บรักษาในหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จังหวัดตรัง เรื่องคำสั่งปิดที่ว่าการศาลารัฐบาลมณฑล ระบุคำสั่งลงรัตนโกสินทร์ศก 120 (พ.ศ. 2445) จากกระทรวงมหาดไทยไปยังข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตสั่งให้วันทำบุญลากพระเป็นวันหยุดราชการประจำมณฑลด้วย

จังหวัดตรังเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคใต้ด้วยเช่นกันที่มีการประกอบพิธีลากพระ ความโดดเด่นเกี่ยวกับการลากพระประการหนึ่งของจังหวัดตรังคือ ในรอบปีของชาวตรังได้มีการประกอบพิธีลากพระถึง 2 ครั้ง ได้แก่ในวันแรม 1 ค่ำเดือน 5 และวันแรม 1 ค่ำเดือน 11 (สุวิงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2529, น. 3152-3153) แต่ทั้งองค์ประกอบในพิธีกรรมและรูปแบบการประกอบพิธีกรรมมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ในปัจจุบันประเพณีลากพระที่จัดขึ้นในวันแรม 1 ค่ำเดือน 5 เป็นประเพณีที่ไม่ได้ปรากฏแพร่หลาย และประกอบพิธีกรรมกันภายในชุมชนเท่านั้น ส่วนประเพณีลากพระที่จัดขึ้นในวันแรม 1 ค่ำเดือน 11 เป็นประเพณีที่ได้รับความนิยมเกือบทุกวัดในจังหวัดตรังจะร่วมกันประกอบพิธีกรรม และเป็นพิธีกรรมที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนนอกชุมชน ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษาข้อมูลจากประเพณีลากพระที่จัดขึ้นในวันแรม 1 ค่ำเดือน 11 เท่านั้น

ภาพที่ 1 แผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ออนไลน์งานประเพณีลากพระ จังหวัดตรัง ครั้งที่ 19 ประจำปี 2565

Source: Facebook Fanpage งานประเพณีลากพระจังหวัดตรัง ครั้งที่ 19

ในบริบทการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ประเพณีลากพระจังหวัดตรังได้รับการนำเสนอให้เป็นงานประเพณีที่มีจุดหมายหนึ่งเพื่อการท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน โดยรูปแบบของการจัดงานประเพณีลากพระจังหวัดตรังมีจุดเด่น ทำให้แตกต่างจากประเพณีลากพระในจังหวัดอื่น ๆ คือ จะมีการเชิญชวนวัดและสำนักสงฆ์ทั้งจังหวัดตรังให้นำเรือพระมาประดิษฐานเพื่อประกอบพิธีกรรมรวมกัน โดยในแต่ละปีจะมีวัดและสำนักสงฆ์เข้าร่วมประเพณีประมาณ 70-100 วัด ทำให้ชาวตรังและนักท่องเที่ยวสามารถประกอบพิธีกรรมและทำบุญได้พร้อมกันหลาย ๆ วัดในครั้งเดียว รูปแบบการจัดงานประเพณีในลักษณะนี้เป็นความโดดเด่นของประเพณีลากพระจังหวัดตรังในฐานะที่เป็นประเพณีลากพระที่มีเรือพระมาประดิษฐานรวมกันมากที่สุด

ประเทศไทย เหล่านี้ล้วนเป็นข้อมูลที่สำคัญต่อการบริหารส่วนจังหวัดตั้งใช้ประกอบการประชาสัมพันธ์เพื่อการท่องเที่ยวมาโดยตลอด

เรือพระเป็นองค์ประกอบสำคัญของประเพณีลากพระ สำหรับจังหวัดตรังเดิมที่ได้มีการทำเรือพระเพื่อประกอบพิธีกรรมกันภายในชุมชน ต่อมา พ.ศ. 2544 นายกิจ หลีกภัย นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดตรัง ร่วมกับนายอินันท์ ชื่อธานุวงศ์ นายอำเภอเมืองตรังในขณะนั้น รวบรวมให้มีการนำเรือพระจากวัดต่าง ๆ มาประดิษฐานรวมกันที่ลานหน้าศาลากลางจังหวัดตรัง จนกระทั่ง พ.ศ. 2548 องค์การบริหารส่วนจังหวัดตรัง เทศบาลนครตรัง และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดตรังได้พัฒนารูปแบบของงานประเพณีลากพระจังหวัดตรังโดยมีกิจกรรมทางวัฒนธรรมมากขึ้นนอกเหนือจากพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การประกวดหนังตะลุง โนรา ร่องเง้ง แข่งขันกีฬาพื้นบ้าน เป็นต้น (ณิชา ศิริพันธ์, 2554, น. 28-29) ซึ่งรูปแบบดังกล่าวนี้ได้รับการสืบทอดมาถึงปัจจุบัน

กิจกรรมที่สำคัญและเป็นที่ยอมรับของผู้ร่วมประเพณีลากพระจังหวัดตรัง คือ การประกวดเรือพระ โดยมีการจัดประกวดขึ้น 2 ประเภทคือ เรือพระขนาดใหญ่ (มีความยาว 12 เมตรขึ้นไป) กับเรือพระขนาดเล็ก (มีความยาวไม่เกิน 12 เมตร) นอกจากนี้ยังได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์ขององค์ประกอบเรือพระอีกหลายประการ

จากการสัมภาษณ์พระสมุห์สุรศักดิ์ สุรสกโก เจ้าอาวาสวัดหัวถนน จังหวัดตรัง และชาวตรังได้ข้อมูลว่า ในช่วงแรก ๆ ของการจัดงานประเพณีลากพระจังหวัดตรัง รูปลักษณ์ของหัวเรือพระมีความหลากหลายและสร้างสรรค์มาก (พระสมุห์สุรศักดิ์ สุรสกโก, สัมภาษณ์, 13 ตุลาคม 2565) โดยส่วนใหญ่มักได้แรงบันดาลใจมาจากเรือพระที่นั่งองค์ต่าง ๆ เช่น เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช เรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ นอกจากนี้ยังปรากฏหัวเรือพระที่ทำเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ แต่จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามในงานประเพณีลากพระ จังหวัดตรัง ครั้งที่ 19 ประจำปี 2565 พบว่า รูปลักษณ์ของหัวเรือพระทั้ง 72 ลำมีความคล้ายกันทั้งหมด โดยส่วนหัวเรือพระทำเป็นรูปพญานาค ส่วนกลางเรือประดิษฐานพระพุทธรูป และส่วนท้ายเรือทำเป็นวิมานที่อยู่บนภูเขา ลักษณะความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยคิดว่าน่าจะเกิดจากความพยายามในการสร้างอัตลักษณ์ให้กับเรือพระของจังหวัดตรัง

ปรากฏการณ์การทำเรือพระให้มีลักษณะเดียวกันเพื่อสร้างเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของจังหวัดตรังถือเป็น “การสร้างอัตลักษณ์” ใหม่ สอดคล้องกับที่ สจิวต์ ฮอลล์ (Stuart Hall) อธิบายว่าอัตลักษณ์เป็นการประกอบสร้างจากชิ้นส่วนหลาย ๆ ชิ้นรวมขึ้นมา เหล่านี้ขึ้นอยู่กับบริบททั้งกาลและเทศะ และสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทแวดล้อมได้ (Hall, 1997, pp. 8-9) ในทัศนะของฮอลล์ อัตลักษณ์จึงไม่ได้เป็นสิ่งตายตัว หรือดำเนินควบคู่ไปกับการดำรงชีวิตโดยไม่เปลี่ยนแปลง แต่ในทางกลับกัน อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้และสามารถเกิดขึ้นใหม่ได้ตลอดเวลา ดังนั้นในการศึกษาอัตลักษณ์จึงอาจไม่ได้เป็นเพียงการศึกษาเพื่อจะตอบคำถามว่า “เราคือใคร และต่างจากผู้อื่นอย่างไร” อีกต่อไป หากแต่เป็นการศึกษาเพื่อหาคำตอบว่า “เราได้รับการนำเสนออย่างไร” หรือ “เรานำเสนอตัวเองอย่างไร” มากกว่า (Hall & Du Gay, 1997, p. 4)

ที่ผ่านมาได้มีการศึกษาประเพณีลากพระจังหวัดตรัง ได้แก่ รายงานการศึกษาอิสระเรื่อง องค์การบริหารส่วนจังหวัดตรังกับการส่งเสริมประเพณีลากพระ (2554) ของ ณิชชา ศิริพันธุ์ งานศึกษานี้ได้ข้อค้นพบว่าองค์การบริหารส่วนจังหวัดตรังมีการวางแผน และมอบหมายงานอย่างชัดเจน จึงส่งผลให้งานประเพณีลากพระดำเนินไปได้อย่างดี ส่วนปัญหาอุปสรรคที่พบเป็นปัญหาเกี่ยวกับการบริการประชาชน ส่วนการศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ผ่านข้อมูลทางวัฒนธรรม ได้แก่ บทความวิจัยเรื่อง การประกอบสร้างอัตลักษณ์แห่งชาติอินโดนีเซียผ่านบาติกยอกยาการ์ตาในยุคปฏิรูป (2562) ของ ชนกมลย์ คงยก งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า ชาวชวาได้ใช้คติชนประเภทวัตถุ (บาติกยอกยาการ์ตา) ในการขับเคลื่อนอัตลักษณ์ “ความเป็นชวา” ให้เด่นชัดขึ้น

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า การศึกษาเกี่ยวกับประเพณีลากพระจังหวัดตรัง ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในเชิงการบริหารจัดการงานประเพณี ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับการสร้างและนำเสนออัตลักษณ์ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาผ่านการแสดงและดนตรีพื้นบ้าน ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาในประเด็นกระบวนการสร้างและนำเสนออัตลักษณ์ผ่านข้อมูลทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะข้อมูลประเภทคติชนวัตถุ (material folklore) ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยมีคำถามวิจัยที่ว่า ชาวตรังใช้เรือพระในงานประเพณีลากพระเพื่อนำเสนออัตลักษณ์ของตนเองในประเด็นใดบ้าง

ในการดำเนินงานวิจัย ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับประเพณีลากพระจังหวัดตรัง ทั้งจากข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนาม โดยข้อมูลภาคสนามเป็นการเก็บข้อมูลจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) และการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (informal interview) ในงานประเพณีลากพระ จังหวัดตรัง ครั้งที่ 19 ประจำปี 2565 ระหว่างวันที่ 11-19 ตุลาคม พ.ศ. 2565 ณ ลานเรือพระ สนามกีฬาทุ่งแจ้ง จังหวัดตรัง นอกจากนี้ยังใช้ข้อมูลประเภทอื่นมาเป็นข้อมูลเสริมในการวิเคราะห์ ได้แก่ ข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต ข้อมูลจากเอกสารที่มีการตีพิมพ์เผยแพร่ ข้อมูลจากเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และข้อมูลภาคสนามอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อวิเคราะห์อัตลักษณ์ “ความเป็นตรัง” ที่นำเสนอผ่านเรือพระในงานประเพณีลากพระ จังหวัดตรัง

ต่อไปจะเป็นการวิเคราะห์เรื่องเล่าที่ปรากฏผ่านเรือพระในงานประเพณีลากพระของจังหวัดตรัง อันจะนำไปสู่การเข้าใจความหมายขององค์ประกอบต่าง ๆ ของเรือพระ และจะนำไปสู่การวิเคราะห์อัตลักษณ์ “ความเป็นตรัง” ที่ปรากฏผ่านเรือพระ

1. เรื่องเล่าที่ปรากฏผ่านเรือพระในงานประเพณีลากพระ จังหวัดตรัง

เรือพระในงานประเพณีลากพระจังหวัดตรัง พ.ศ. 2565 มีทั้งหมด 72 ลำ เรือพระทุกลำมีองค์ประกอบด้วยกัน 3 ส่วนคือ ส่วนหัวเรือ ส่วนบุษบกประดิษฐานพระพุทธรูป และส่วนท้ายเรือ พระภิกษุและชาวตรังเชื่อว่าเรือพระเปรียบเสมือนราชรถที่ประทับของพระพุทธรูป โดยส่วนท้ายเรือจะทำเป็นวิมานตั้งอยู่บนภูเขาและมีบันไดทอดลงมายังบุษบกส่วนกลางเรือ อันเป็นการจำลองเหตุการณ์ในพุทธประวัติตอน

พระพุทธรูปเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์หลังจากเสด็จขึ้นไปจำพรรษาและโปรดพุทธมารดา และเหตุการณ์ตอนพระพุทธรูปเจ้าเปิดโลก

ภาพที่ 2 ส่วนท้ายของเรือพระ วัดหัวถนน ซึ่งจำลองเหตุการณ์ตอนพระพุทธรูปเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ส่วนกลางของเรือพระจะมีบุษบกประดิษฐานพระพุทธรูปซึ่งชาวใต้จะเรียกพระพุทธรูปที่ประดิษฐานบนเรือพระว่า “พระลาก” ในงานประเพณีลากพระจังหวัดตรัง ส่วนใหญ่จะอัญเชิญพระพุทธรูปเก่าแก่ของวัดที่เป็นปางยืนมาประดิษฐาน จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยจำแนก “พระลาก” ที่อัญเชิญมาประดิษฐานบนเรือพระได้ 6 ปาง ได้แก่ ปางห้ามสมุทร 28 องค์ ปางอุ้มบาตร 19 องค์ ปางห้ามญาติ 11 องค์ ปางเปิดโลก 11 องค์ ปางมารวิชัย 2 องค์ และปางคันธารราษฎร์ 1 องค์

ส่วนกลางของเรือพระที่เป็นบุษบกประดิษฐานพระลากนี้ ชาวตรังเชื่อว่าเป็นที่ประทับของพระพุทธรูปเจ้าในเหตุการณ์หลังจากพระพุทธรูปเจ้าเสด็จกลับจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อพุทธศาสนิกชนได้ถวายภัตตาหารแด่พระพุทธรูปเจ้าแล้ว จึงอัญเชิญพระพุทธรูปองค์เสด็จประทับบนราชรถแล้วแห่เข้าเมือง

จากเหตุการณ์ในเรื่องเล่าข้างต้น จะเห็นถึงความสัมพันธ์ของเรื่องเล่ากับพระลากที่อัญเชิญมาประดิษฐานบนเรือพระจำนวน 2 ปาง ได้แก่ ปางเปิดโลก อันมีที่มาจากเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระองค์ทรงแสดงปาฏิหาริย์เปิดโลกทั้งสาม อันมีสวรรค์ โลกมนุษย์ และนรกสามารถเห็นกันได้

ภาพที่ 3 พระลากปางอุ้มบาตรที่ประดิษฐานภายในบุษบกเรือพระของที่พักสงฆ์เทพนิมิตประชาราษฎร์ (ควนหินสั้ม) (ซ้าย)

ภาพที่ 4 การถวายตมแด่พระลากปางห้ามสมุทรที่ประดิษฐานภายในบุษบกเรือพระของวัดคลองชีล้อม (ขวา)

และปางอุ้มบาตร อันมีที่มาจากเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มาถึงประตุนครสังกัสสะ พุทธศาสนิกชนได้มารับเสด็จพร้อมกับภัตตาหารที่นำมาถวาย แต่ด้วยพุทธศาสนิกชนเนื่องแน่นหลายคนจึงไม่สามารถถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้าได้ จึงนำภัตตาหารห่อไปไม้แล้วโยนถวาย ด้วยแรงอธิษฐานอันบริสุทธิ์ภัตตาหารทั้งหมดได้ตกลงไปในบาตรของพระพุทธองค์ทั้งหมด เหตุการณ์ดังกล่าวนี้จึงเป็นที่มาของการถวาย “ตัม” แต่พระลากในประเพณีลากพระ ซึ่งหลายคนเชื่อว่ามีอานิสงส์เสมือนได้ถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้าขณะทรงพระชนม์อยู่

ส่วนหัวของเรือพระ เดิมที่จะมีความหลากหลาย ส่วนใหญ่มักจะทำแบบคล้ายโขนเรือพระที่นั่งในพระราชพิธี แต่ในปัจจุบันเรือพระทุกลำทำหัวเรือเป็นรูปเศียรพญานาค จากการสัมภาษณ์พระภิกษุและชาวบ้านผู้ทำเรือพระได้ข้อมูลว่า พญานาคที่อยู่ส่วนของหัวเรือพระจะทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่บ้านเมือง ซึ่งในส่วนของหัวเรือพระนี้อาจจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติโดยตรง ดังนั้นจึงสามารถทำเป็นรูปอื่น ๆ ได้

จากที่กล่าวไปข้างต้นจะเห็นว่า เรือพระในงานประเพณีลากพระจังหวัดตรังมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการผลิตซ้ำเรื่องเล่าเกี่ยวกับพุทธประวัติในเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์หลังจากพระองค์ขึ้นไปจำพรรษาและโปรดพุทธมารดา แต่การผลิตซ้ำพุทธประวัติผ่านเรือพระนี้เป็นการผลิตซ้ำพุทธประวัติในสำนวนชาวบ้านที่มีเนื้อหาและรายละเอียดแตกต่างจากพุทธประวัติที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ยิ่งไปกว่านั้น หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนจะพบว่า พุทธประวัติในสำนวนชาวบ้านที่ได้รับการผลิตซ้ำผ่านเรือพระนี้เป็นเรื่องเล่าที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการอธิบายมูลเหตุของการประกอบพิธีกรรมด้วย ได้แก่ พิธีกรรมการลากพระ และพิธีกรรมการถวายตัม

นอกจากเรือพระในงานประเพณีลากพระจังหวัดตรังจะนำเสนอเรื่องเล่าเกี่ยวกับพุทธประวัติแล้ว เรือพระยังเป็นพื้นที่ในการนำเสนออัตลักษณ์ “ความเป็นตรัง” ด้วย ดังผู้วิจัยจะกล่าวต่อไป

2. อัตลักษณ์ “ความเป็นตรัง” ที่นำเสนอผ่านเรือพระในงานประเพณีลากพระ จังหวัดตรัง

ประเพณีในรอบปีของจังหวัดตรัง ส่วนใหญ่มักเป็นงานประเพณีที่จัดขึ้นตามแต่ละท้องถิ่น ไม่ค่อยปรากฏประเพณีพิธีกรรมที่ถือปฏิบัติร่วมกัน แต่งานประเพณีลากพระเป็นงานประเพณีที่ชาวตรังเกือบทุกชุมชนมาประกอบพิธีกรรมร่วมกัน และน่าจะเป็นประเพณีในรอบปีเพียงประเพณีเดียวที่รวมคนตรังไว้ได้มากที่สุด ดังนั้นงานประเพณีลากพระจึงน่าจะเป็น “พื้นที่พิเศษ” ของชาวตรังที่จะแสดง “ความเป็นตรัง” ได้ชัดเจนที่สุด ลักษณะดังกล่าวนี้สอดคล้องกับที่ ศิราพร ณ ถลาง และสุพิน ฤทธิ์เพ็ญ (2558, น. 214) กล่าวว่า งานประเพณีพิธีกรรมเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่สำคัญในการแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชน เช่น ชาวไทใหญ่ที่อพยพเข้ามาทำงานในจังหวัดเชียงใหม่ ในชีวิตประจำวันชาวไทใหญ่เหล่านี้ก็ดำเนินชีวิตเหมือนคนไทยทั่วไป ไม่ได้มีโอกาสในการแสดงอัตลักษณ์ไทใหญ่เท่าใดนัก แต่ในงานปอยต่าง ๆ ชาวไทใหญ่เหล่านี้ได้แสดงอัตลักษณ์ไทใหญ่อย่างเข้มข้นต่างกับการใช้ชีวิตในช่วงเวลาปกติ ซึ่ง “ความเป็นตรัง” ก็ได้รับการขบขันเป็นพิเศษในช่วงงานประเพณีพิธีกรรมด้วยเช่นกัน

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่า อัตลักษณ์ “ความเป็นตรง” ที่นำเสนอผ่านเรือพระในงานประเพณีลากพระจังหวัดตรัง ประจำปี 2565 มีด้วยกัน 3 ประการ คือ อัตลักษณ์ “ความเป็นตรง” กับการนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด อัตลักษณ์ “ความเป็นตรง” กับการจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และอัตลักษณ์ “ความเป็นตรง” กับการเป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์ โดยแบ่งตามผู้สร้างอัตลักษณ์ออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ อัตลักษณ์ที่สร้างขึ้นโดยหน่วยงานภาครัฐ และอัตลักษณ์ที่สร้างโดยชาวบ้าน

2.1 อัตลักษณ์ที่สร้างขึ้นโดยหน่วยงานภาครัฐ

งานประเพณีลากพระจังหวัดตรังเป็นงานที่หน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงานร่วมกันจัด ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดตรัง เทศบาลนครตรัง สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดตรัง และสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดตรัง รูปแบบการจัดงานจะประกอบด้วยหลายกิจกรรม เช่น กิจกรรมลากพระ กิจกรรมทางวัฒนธรรม และกิจกรรมประกวดเรือพระ

การประกวดเรือพระเป็นกิจกรรมที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในงานประเพณีลากพระจังหวัดตรัง โดยหน่วยงานภาครัฐที่กล่าวมาข้างต้นจะเป็นทั้งผู้กำหนดเกณฑ์การประกวด และเป็นผู้ตัดสินการประกวด ดังนั้นหากวัดหรือสำนักสงฆ์มีความประสงค์จะส่งเรือพระเข้าประกวด วัดหรือสำนักสงฆ์จำเป็นต้องดำเนินการทำเรือพระให้เข้าหลักเกณฑ์ที่ทางหน่วยงานผู้จัดงานกำหนดขึ้น โดยจะแบ่งประเภทเรือพระที่เข้าประกวดเป็น 2 ประเภทคือ เรือพระขนาดใหญ่ กำหนดความยาวของเรือตั้งแต่ 12 เมตรขึ้นไป และเรือพระขนาดเล็ก กำหนดความยาวของเรื่อน้อยกว่า 12 เมตร

ส่วนหลักเกณฑ์การตัดสินและการให้คะแนนเรือพระจะประกอบด้วยกัน 2 ส่วนคือ ส่วนการให้คะแนนความสวยงามตามความเชื่อของประวัติศาสตร์และขนบธรรมเนียมโบราณ กับส่วนการให้คะแนนตามหลักวิชาการของศิลปะและสถาปัตยกรรม

จากการพิจารณาผู้วิจัยพบว่า หลักเกณฑ์การตัดสินและการให้คะแนนเรือพระในส่วนความสวยงามตามความเชื่อของประวัติศาสตร์และขนบธรรมเนียมโบราณเป็นส่วนสำคัญในการ “สร้าง” และ “นำเสนอ” อัตลักษณ์ความเป็นตรงผ่านเรือพระ โดยอัตลักษณ์ที่สร้างขึ้นจากหลักเกณฑ์การตัดสินดังกล่าวนี้คือ อัตลักษณ์ “ความเป็นตรง” กับการนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด

อัตลักษณ์ “ความเป็นตรง” กับการนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด เกณฑ์การให้คะแนนเรือพระในส่วนความสวยงามตามความเชื่อของประวัติศาสตร์และขนบธรรมเนียมโบราณ ประกอบด้วยกัน 3 ส่วน คือ ส่วนท้ายเรือ จะมีคะแนนในส่วนฐานภูเขา ส่วนบันได ส่วนสวรรค์ และส่วนท้ายเรือ จะเห็นว่าเกณฑ์การให้คะแนนในส่วนท้ายเรือมุ่งเน้นให้เรือพระที่ส่งเข้าประกวดผลิตซ้ำเรื่องเล่าเกี่ยวกับพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากสวรรค์ขึ้นดาวดึงส์เท่านั้น เกณฑ์การให้คะแนนในลักษณะนี้ไม่เอื้อต่อการสร้างสรรค์เรื่องเล่าในลักษณะอื่น ๆ

เกณฑ์การให้คะแนนในส่วนกลางเรือ หรือส่วนบุษบก จะมีคะแนนในส่วนสัดส่วน ฐาน เสา หลังคา และยอดบุษบก และส่วนพระพุทธรูป ตามเกณฑ์การให้คะแนนจะต้องเป็นพระพุทธรูปยืน ปางคันธารราษฎร์

หรือปางอุ้มบาตร หรือปางเปิดโลก (ปางอื่น ๆ จะถูกหัก 5 คะแนน) จะเห็นว่าเกณฑ์การให้คะแนนในส่วน พระพุทธรูปก็มุ่งเน้นในการผลิตซ้ำเรื่องเล่าเกี่ยวกับพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เท่านั้น เช่นกัน จากการสัมภาษณ์คณะกรรมการตัดสินการประกวดเรือพระได้ข้อมูลว่าเหตุที่พระพุทธรูปปาง คันธารราชฎ์ประดิษฐานบนเรือพระมีที่มาจากความเชื่อเรื่องการขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามจะพบว่า พระลาก หรือพระพุทธรูปที่อัญเชิญมาประดิษฐานบนเรือพระ ในงานลากพระจังหวัดตรัง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ประจำวัด ส่วนใหญ่กลับเป็นปางห้ามสมุทร ปางอุ้มบาตร และปางห้ามญาติ ดังนั้นแล้วพระลากที่ประดิษฐานบนเรือพระในอดีตอาจไม่ได้มีบทบาทหน้าที่ในการผลิตซ้ำ เรื่องเล่าเกี่ยวกับพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เท่านั้น แต่อาจจะมีนัยของความอุดมสมบูรณ์ ด้วย กล่าวคือ ตั้งแต่ช่วงเดือน 11 ถึงเดือนอ้ายตามปฏิทินจันทรคติ ภาคใต้โดยเฉพาะฝั่งทะเลอันดามันเป็นช่วง มรสุม ส่งผลให้ฝนตกชุก เสี่ยงต่อการเกิดอุทกภัย โดยเฉพาะสร้างความเสียหายให้กับข้าวที่อยู่ในช่วงก่อนการ เก็บเกี่ยว³ ปรากฏหลักฐานใน จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จุลศักราช 1257-1260 ระบุว่าวันที่ 22 กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก 116 พระยาราชเสนากระทรวงมหาดไทย กราบบังคมทูลรายงานว่า เมืองตรังฝนตกทั้งวันทั้งคืนรวม 13 วัน ตั้งแต่วันที่ 16-28 ธันวาคม เกิดน้ำท่วมสร้างความเสียหายให้กับข้าวในนาของราษฎรที่กำลังออกรวงเสียหายประมาณ 700 เกวียน และต้นพริกไทยตาย ประมาณ 5,000 กอ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2525, น. 113) จากข้อมูลรายงานกราบบังคมทูลฉบับนี้เป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่า ช่วงหลังลากพระเดือน 11 เป็นช่วงมรสุมอันส่งผลให้เกิดฝนตกชุกใน จังหวัดตรัง

หากพิจารณาถึงมูลเหตุของพระพุทธรูปปางต่าง ๆ จะพบว่า ทั้งปางห้ามสมุทร และปางห้ามญาติ ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องน้ำทั้งสิ้น ทั้งนี้พระลากที่อัญเชิญมาประดิษฐานบนเรือพระอาจมีนัยของความอุดมสมบูรณ์ อันเกิดจากการขอให้ฝนตกอย่างพอเหมาะพอดี และห้ามมิให้ฝนตกมากเกินไปจนเกิดเป็นความเสียหาย สอดคล้องกับข้อมูลที่ผู้วิจัยสังเกตว่า พระพุทธรูปที่อัญเชิญมาประดิษฐานบนเรือพระที่เป็น พระพุทธรูปปางคันธารราชฎ์อันเป็นพระพุทธรูปที่ใช้ในพิธีขอฝนมีเพียงองค์เดียวและเป็นพระพุทธรูปใหม่ ทั้งนี้การอัญเชิญพระพุทธรูปปางคันธารราชฎ์มาประดิษฐานบนเรือพระในปัจจุบัน อาจเกิดจากเกณฑ์การให้คะแนนในการประกวดเรือพระก็เป็นไปได้

เกณฑ์การให้คะแนนในส่วนหัวเรือ จะมีคะแนนในส่วนสัดส่วน รายละเอียดลวดลายและการตกแต่ง ป้ายชื่อวัด และพญานาค (หากเป็นแบบอื่นจะถูกหัก 10 คะแนน) จะเห็นว่าเกณฑ์การให้คะแนนในส่วนหัวเรือ มุ่งเน้นให้ทำเป็นรูปพญานาคอันมีนัยของความอุดมสมบูรณ์ ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์คณะกรรมการตัดสินการประกวดเรือพระได้ข้อมูลเกี่ยวกับหัวเรือรูปพญานาคว่า ในเหตุการณ์พุทธประวัติตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้มีพญานาคมารับเสด็จด้วย จากการตรวจสอบเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์

³ ตามปฏิทินการทำนาของภาคใต้ ช่วงเดือน 11 ถึงเดือนอ้าย (เดือนตุลาคมถึงธันวาคม) จะเป็นช่วงที่ชาวนาบำรุงรักษาข้าว กำจัดศัตรูพืช และซ่อมข้าว และในช่วงเดือนยี่ถึงเดือนสาม (เดือนมกราคมถึงกุมภาพันธ์) จะเป็นช่วงที่ชาวนาเก็บเกี่ยวข้าวและขนข้าวขึ้นเรือน (เอี่ยม ทองดี, 2551, น. 88-89)

ชั้นดาวดึงส์ในพระไตรปิฎกพบว่า ไม่มีการกล่าวถึงพญานาคที่มารับเสด็จพระพุทธเจ้า แต่ปรากฏในปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ที่กล่าวถึงเหล่าเทพ อมนุษย์ รวมถึงพญานาคมาเฝ้าส่งเสด็จพระพุทธเจ้าลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทั้งนี้พุทธประวัติในสำนวนชาวบ้านก็ปรากฏเหตุการณ์เกี่ยวกับพญานาคในตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ด้วยเช่นกัน ดังนั้นหัวเรือพระรูปพญานาคก็มีบทบาทหน้าที่ในการผลิตซ้ำเรื่องเล่าเกี่ยวกับพุทธประวัติด้วย

จากที่กล่าวไปข้างต้นจะเห็นว่า หน่วยงานภาครัฐมีความพยายามที่จะทำให้เรือพระในงานประเพณีลากพระจังหวัดตรังเป็น “พื้นที่” ของความเป็นพุทธ โดยการกำหนดหลักเกณฑ์การตัดสินและการให้คะแนนเรือพระที่อ้างอิงกับเรื่องเล่าพุทธประวัติ แต่หากตรวจสอบกับพุทธประวัติในพระไตรปิฎกจะพบว่าการพยายามอธิบายและตีความหลักเกณฑ์การประกวดเรือพระและการให้คะแนนล้วนมาจากเรื่องเล่าเกี่ยวกับพุทธประวัติในสำนวนชาวบ้านทั้งสิ้น ทั้งนี้อาจเพราะเรื่องเล่าเกี่ยวกับพุทธประวัติในสำนวนชาวบ้านมีความยืดหยุ่นและเอื้อต่อการตีความมากกว่าพุทธประวัติในพระไตรปิฎก จึงอาจสรุปในเบื้องต้นได้ว่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับพุทธประวัติในสำนวนชาวบ้านเป็นเรื่องเล่าที่มีบทบาทสำคัญในการนำมาประกอบสร้างอัตลักษณ์ของหน่วยงานภาครัฐ

ดังนั้น กิจกรรมการประกวดเรือพระในงานประเพณีลากพระจังหวัดตรัง จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างและนำเสนออัตลักษณ์ “ความเป็นตรัง” ในฐานะกลุ่มคนที่นับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด แต่พุทธศาสนาในที่นี้คือ พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน

2.2 อัตลักษณ์ที่สร้างโดยชาวบ้าน

องค์ประกอบของเรือพระในงานประเพณีลากพระจังหวัดตรัง นอกจากจะประกอบด้วยส่วนท้ายเรือ ส่วนบุษบก และส่วนหัวเรือแล้ว ยังมีองค์ประกอบย่อยอีกมากมาย องค์ประกอบเหล่านี้แม้อาจจะไม่ได้อยู่ในหลักเกณฑ์การตัดสินและการให้คะแนนเรือพระตามที่หน่วยงานภาครัฐกำหนด แต่วัดและชาวบ้านของแต่ละชุมชน “เลือก” ที่จะนำองค์ประกอบเหล่านี้มานำเสนอในเรือพระ ก่อให้เกิดเป็นอัตลักษณ์ “ความเป็นตรัง” อีกรูปแบบหนึ่ง ได้แก่ อัตลักษณ์ “ความเป็นตรัง” กับการจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และอัตลักษณ์ “ความเป็นตรัง” กับการเป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์

อัตลักษณ์ “ความเป็นตรัง” กับการจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ จากเรือพระทั้ง 72 ลำ มีการอัญเชิญพระบรมฉายาลักษณ์ และธงพระปรมาภิไธยมาประดิษฐานบนเรือพระถึง 18 ลำ ปรากฏทั้งพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสุทิดา พัชรสุธาพิมลลักษณ พระบรมราชินี

จากการสัมภาษณ์พระภิกษุและชาวบ้านผู้มีส่วนร่วมในการทำเรือพระได้ข้อมูลว่า เหตุที่มีการอัญเชิญพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาประดิษฐานบนเรือพระเนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกพระองค์พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ทรงเป็น

เอกอัครศาสนูปถัมภกโดยเฉพาะพุทธศาสนา นอกจากนี้การอัญเชิญพระบรมฉายาลักษณ์มาประดิษฐานบนเรือพระยังเป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย

นอกจากนี้ยังมีการอัญเชิญพระปรมาริไธยในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมาประดิษฐานบนเรือพระของวัดถ้ำเขาปินะด้วย ซึ่งถ้ำเขาปินะเป็นโบราณสถานแห่งหนึ่งในจังหวัดตรังที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์เคยเสด็จ อีกทั้งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประดิษฐานพระปรมาริไธยของพระองค์ที่ถ้ำเขาปินะด้วย

ภาพที่ 5 พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ประดิษฐานบนเรือพระวัดลิเกา (ซ้าย)

ภาพที่ 6 พระปรมาริไธยในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่อัญเชิญมาประดิษฐานบนเรือพระวัดถ้ำเขาปินะ (ขวา)

ดังนั้นการอัญเชิญพระบรมฉายาลักษณ์และพระปรมาริไธยมาประดิษฐานบนเรือพระนอกจากจะเป็นการผลิตซ้ำพระราชกรณียกิจทางการศาสนาและการเสด็จพระราชดำเนินมายังจังหวัดตรังของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว ยังเป็น “วิธีการ” หนึ่งในการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ของคนตรัง

อัตลักษณ์ “ความเป็นตรัง” กับการเป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์ จากเรือพระทั้ง 72 ลำ มีการนำอัตลักษณ์และของขึ้นชื่อในชุมชนรวมถึงจังหวัดมาเป็นองค์ประกอบในเรือพระถึง 5 ลำ โดยส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนหรือจังหวัดตรังทั้งสิ้น ได้แก่ พะยูน จากฐานข้อมูลคลังความรู้ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้เผยแพร่ข้อมูลว่า ชายฝั่งทะเลจังหวัดตรังเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของพะยูนมากที่สุดในประเทศไทย เนื่องจากชายฝั่งบริเวณนี้มีแหล่งหญ้าทะเลธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ส่งผลให้เป็นแหล่งอาหารที่สมบูรณ์และเพียงพอกับพะยูน กอรปกับจังหวัดตรังได้ส่งเสริมการอนุรักษ์พะยูนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง จนพะยูนกลายเป็นสัตว์สัญลักษณ์ของจังหวัดที่เลือกมาเพื่อกระตุ้นความสนใจเชิงอนุรักษ์ของมวลชน (flagship species) ในแง่หนึ่งพะยูนจึงเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเลตรัง พะยูนจึงได้รับการนำมาเป็นองค์ประกอบหนึ่งในเรือพระเพื่อนำเสนอความอุดมสมบูรณ์ของจังหวัดตรัง และเพื่อนำเสนอความเป็นนักรักษ์ธรรมชาติของชาวตรังด้วย อนึ่ง ชาวตรังยังมีความเชื่อเรื่องพะยูนในฐานะสัตว์ศักดิ์สิทธิ์อีกด้วย แต่จากการสัมภาษณ์พระภิกษุและชาวบ้านผู้ทำเรือพระได้ข้อมูลว่า การนำพะยูนมาเป็นองค์ประกอบในเรือพระมิได้มีนัยเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของพะยูน

ภาพที่ 7 ภาพวาดพระยูนที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของเรือพระวัดนิคมประทีป (ซ้าย)

ภาพที่ 8 การนำต้นกล้าข้าว และฉัตรรวงข้าวมาเป็นองค์ประกอบหนึ่งของเรือพระวัดหัวถนน (ขวา)

Source: พระสมุห์สุรศักดิ์ สุรสกโก เจ้าอาวาสวัดหัวถนน

ข้าว จากรายงานการวิจัยเรื่อง ฐานข้อมูลชุมชนตามแนวแม่น้ำตรังเพื่อการศึกษาประวัติศาสตร์ กลุ่มคลองนางน้อย ของสุนทรี สังข์อยู่ และคณะ (2551, น. 26) ระบุว่าชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนบริเวณ กลุ่มคลองนางน้อยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา (สุนทรี สังข์อยู่ และคณะ, 2551, น. 26) หลายวัดที่ตั้งอยู่ บริเวณคลองนางน้อย โดยเฉพาะวัดหัวถนนได้นำข้าวอันเป็นอัตลักษณ์โดดเด่นของชุมชนมาเป็นองค์ประกอบหนึ่งของเรือพระ ได้แก่ นำรวงข้าวมาทำเป็นฉัตรถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระพุทธรูป และนำต้นกล้าข้าวมาประดับที่ฐานใต้ท้องเรือพระ ทั้งนี้การนำต้นกล้าข้าวมาประดับที่ฐานเรือพระนอกจากจะสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนตำบลนาพระอันเป็นชุมชนที่อยู่บริเวณรอบวัดหัวถนนแล้ว ยังอาจเป็นการผลิตซ้ำประเพณีลากพระ เดือน 5 ของวัดหัวถนนในอดีตด้วยที่มักจะประกอบพิธีลากพระกันที่ทุ่งนาในชุมชน

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า เรือพระในงานประเพณีลากพระจังหวัดตรัง มีลักษณะเป็น “พื้นที่” ที่ให้คนกลุ่มต่าง ๆ อันได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ และชาวบ้าน ได้นำเสนออัตลักษณ์ของตน แม้ทั้ง 2 กลุ่มนี้จะมี ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันก็ตาม แต่ในการนำเสนออัตลักษณ์จากหน่วยงานภาครัฐ และชาวบ้าน ก็เป็นการนำเสนออัตลักษณ์ที่มีทั้งการยอมรับ ต่อรอง และต่อต้าน เหล่านี้เข้าช่วย “การเมืองเรื่องอัตลักษณ์” (Identity Politics) อันกล่าวถึงความพยายามที่เสียงส่วนน้อยหรือเสียงที่มันแตกต่างต่อสู้กับเสียงส่วนใหญ่ในพื้นที่สื่อของสังคม (วสันต์ ปัญญาแก้ว, 2560, น. 127)

หากพิจารณาจากประเพณี 12 เดือน และปฏิทินการท่องเที่ยวของจังหวัดตรัง จะเห็นว่า ประเพณี ในรอบปีของชาวตรังโดยส่วนใหญ่เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเป็นจีน ได้แก่ ประเพณีตรุษจีน ประเพณี เซ่งเม้ง ประเพณีถือศีลกินผัก ประเพณีไหว้พระจันทร์ สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมที่ชาวตรังส่วนใหญ่ มักจะเป็นคนไทยเชื้อสายจีน อีกส่วนหนึ่งที่เป็นคนไทยพื้นถิ่นก็มักมีเชื้อสายทางโนรา ดังนั้นการนับถือพุทธ ศาสนาของชาวตรังโดยส่วนใหญ่มักจะเป็นการนับถือพุทธศาสนาแบบชาวบ้านที่อิงกับความเชื่อในท้องถิ่นที่มี อยู่อย่างหลากหลาย

ส่วนประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในจังหวัดตรังที่ได้รับการประชาสัมพันธ์เพื่อการท่องเที่ยวมี เพียงประเพณีเดียวคือ ประเพณีลากพระ ส่งผลให้หน่วยงานภาครัฐเลือกจะนำเสนออัตลักษณ์ “ความเป็น ตรัง” กับการนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดผ่านเรือพระโดยสร้างเกณฑ์การให้คะแนนต่าง ๆ ที่สอดคล้อง และสัมพันธ์กับพุทธศาสนา แต่ในระดับชาวบ้านมีการต่อรองอัตลักษณ์ดังกล่าวนี้ด้วยการนำรูปภาพหรือรูป

หล่อพระเกจิในชุมชนมาประดิษฐานบนเรือพระด้วย ในลักษณะนี้หน่วยงานภาครัฐยอมรับได้ แม้หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนจะเห็นว่าลักษณะการประกอบพิธีกรรมหรือความเชื่อที่ชาวบ้านมีต่อพระเกจิดูเหมือนว่าจะเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้านก็ตาม ในทางกลับกันหน่วยงานภาครัฐอาจจะยอมรับไม่ได้หากชาวบ้านนำพะยูนมาไว้บนเรือพระในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นชาวบ้านจึงให้ความหมายพะยูนที่อยู่ในเรือพระในฐานะสัตว์ประจำถิ่นมากกว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ความพยายามของหน่วยงานภาครัฐที่จะนำเสนออัตลักษณ์ “ความเป็นตรัง” กับการนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดผ่านเรือพระก็มีการต่อต้านเช่นเดียวกัน โดยทางวัด สำนักสงฆ์ และสถานปฏิบัติธรรมบางแห่งทำเรือพระให้มีรูปร่างและองค์ประกอบตามความนิยมของคนในท้องถิ่นโดยไม่ต้องคำนึงถึงเกณฑ์การให้คะแนนของหน่วยงานภาครัฐ แต่เรือพระในลักษณะนี้ในปัจจุบันค่อนข้างพบได้น้อย จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านชุมชนวัดควนปริงวรารามได้ข้อมูลว่า ชาวบ้านในชุมชนมักจะเห็นพ้องให้ทางวัดทำเรือพระให้ตรงกับเกณฑ์การให้คะแนน เนื่องจากว่าหากเรือพระวัดของตนได้รับรางวัลก็จะถือเป็นความภาคภูมิใจของชุมชนด้วย

ข้อสังเกตประการหนึ่งที่น่าสนใจคือ โดยปรกติหน่วยงานภาครัฐมักจะยึดโยงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์โดยมักจะแสดงออกในประเพณีและเทศกาลอยู่เสมอ แต่ในการศึกษารั้วนี้พบว่าชาวบ้านกลับเป็นผู้นำเสนออัตลักษณ์ “ความเป็นตรัง” กับการจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในทัศนะของชาวบ้านพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกโดยเฉพาะพุทธศาสนา ดังนั้นในประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนาจึงเป็นอีก “พื้นที่” หนึ่งในการแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย นอกจากนี้การที่ชาวบ้านแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ก็ไม่ขัดแย้งกับอัตลักษณ์การนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดที่หน่วยงานภาครัฐต้องการนำเสนอด้วย

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า หน่วยงานภาครัฐของตรังมีความพยายามจะนำเสนออัตลักษณ์ “ความเป็นตรัง” กับการนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดผ่านเรือพระในงานประเพณีลากพระจังหวัดตรังเพียงอัตลักษณ์เดียว ส่วนอัตลักษณ์ “ความเป็นตรัง” ในระดับชาวบ้านอาจมีหลากหลาย ทั้งที่สอดคล้องกับการนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดและแตกต่าง แม้ในระดับชาวบ้านอาจจะมีการต่อรองกับอัตลักษณ์การนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดตามที่หน่วยงานภาครัฐต้องการนำเสนอ แต่จะเห็นว่า อัตลักษณ์ “ความเป็นตรัง” ที่ชาวบ้านต่อรองและนำเสนอขึ้นจะต้องไม่ขัดแย้งกับอัตลักษณ์การนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดด้วยเช่นกัน

บทสรุป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นว่า อัตลักษณ์ “ความเป็นตรัง” ที่นำเสนอผ่านเรือพระในงานประเพณีลากพระจังหวัดตรัง แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ อัตลักษณ์ที่สร้างขึ้นโดยหน่วยงานภาครัฐ และอัตลักษณ์ที่สร้างโดยชาวบ้าน ลักษณะดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับที่ ฮอลล์ กล่าวว่า อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้ ดังนั้นความน่าสนใจของการศึกษาเกี่ยวกับอัตลักษณ์จึงมีแนวโน้มมุ่งประเด็นไปศึกษาว่า “เรานำเสนอตัวเองอย่างไร” (Hall & Du Gay, 1997, p. 4) ซึ่งจากข้อค้นพบจากการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่า หน่วยงานภาครัฐของจังหวัดตรังต้องการนำเสนอ “คนตรัง” ในฐานะผู้นับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ส่วนคนตรังเอง

ต้องการนำเสนอตนเองในฐานะผู้ที่จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และผู้ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์

อนึ่ง อัตลักษณ์ “ความเป็นตรง” ที่ค้นพบจากการศึกษานี้ เป็นเพียง “ภาพแทน” หนึ่งที่ทั้งหน่วยงานภาครัฐและชาวตรังต้องการนำเสนอใน “กาละ” และ “เทศะ” หนึ่งเท่านั้น อัตลักษณ์ที่ได้รับการประกอบสร้างนี้อาจเปลี่ยนแปลงและเลื่อนไหลตามบริบทสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปได้

นอกจากข้อค้นพบด้านการนำเสนออัตลักษณ์แล้ว ประเพณีลากพระของจังหวัดตรังยังมีลักษณะเข้าข่าย “ประเพณีสร้างสรรค์” (creative tradition) ด้วย ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง (2562, น. 25) นิยามไว้ว่า “ประเพณีสร้างสรรค์” ครอบคลุมทั้งประเพณีดั้งเดิมที่มีการประยุกต์เพื่อนำเสนอใหม่ในบริบทสังคมปัจจุบัน และประเพณีที่สร้างใหม่ ที่มีรูปแบบ เนื้อหา หรือวัตถุประสงค์ใหม่ ที่มักจะเป็นการสร้างจากฐานความเชื่อเดิมที่มีในวัฒนธรรมนั้นแล้วนำมาสร้างความหมายใหม่เพื่อนำเสนอในบริบทสังคมไทยปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นบริบทเศรษฐกิจสร้างสรรค์ บริบทการท่องเที่ยว หรือบริบทข้ามพรมแดน

รูปแบบการจัดประเพณีลากพระจังหวัดตรังเป็น “ประเพณีสร้างสรรค์” ที่มีการนำเรือพระจากวัดต่าง ๆ มาประดิษฐานรวมกัน ซึ่งน่าจะมีวิธีคิดมาจากการประยุกต์ประเพณีเดิมมาใช้ในบริบทใหม่ กล่าวคือ ประเพณีลากพระเป็นประเพณีเดิมที่ชาวตรังถือปฏิบัติมาในวัฒนธรรม ซึ่งแต่ละวัดจะนำเรือพระของตนออกมาลากตามเส้นทางในชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าในคราวเสด็จกลับจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แต่ด้วยบริบทการท่องเที่ยวในปัจจุบัน จังหวัดตรังได้ประยุกต์ประเพณีลากพระที่แต่เดิมอาจจะเป็นประเพณีระดับชุมชน มาจัดรวมกันเป็นประเพณีระดับจังหวัดเพื่อสร้างความแตกต่างอันเป็น “จุดเด่น” และ “จุดขาย” ในการท่องเที่ยวให้กับประเพณีลากพระของจังหวัดตรัง

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2525). *จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จุลศักราช 1257-1260 (ร.ศ.114-117)*. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์.
- <http://adminebook.car.chula.ac.th/viewer/6772719089106104567211711710369117787499908811983656161/1/2/0/viewer.html>
- ชนกมลย์ คงยก. (2562). บาดิกยอกยการ์ตาบนเส้นทางประวัติศาสตร์ทางการเมืองเชิงวัฒนธรรมในยุคปฏิรูปอินโดนีเซีย. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี*, 11(2). 137-164. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jhsc/article/view/197835/165425>
- ณิชา ศิริพันธุ์. (2554). องค์การบริหารส่วนจังหวัดตรังกับการส่งเสริมประเพณีลากพระ [รายงานการศึกษาอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยขอนแก่น]. https://tdc.thailis.or.th/tdc/browse.php?option=show&browse_type=title&titleid=372712
- วสันต์ ปัญญาแก้ว. (2561). *วัฒนธรรมศึกษาเบื้องต้น* (พิมพ์ครั้งที่ 2). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2562). “คติชนสร้างสรรค์” บทสังเคราะห์และทฤษฎี (พิมพ์ครั้งที่ 2). ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ศิราพร ณ ถลาง และสุพิน ฤทธิ์เพ็ญ. (2558). *คติชนในบริบทข้ามพรมแดน: งานปอยไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุธิวังค์ พงศ์ไพบูลย์. (2529). ลากพระ. ใน สุธิวังค์ พงศ์ไพบูลย์ (บ.ก.), *สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 8*. (น. 3152-3160). สถาบันทักษิณคดีศึกษา.
- สุนทรี สังข์อยู่ทนต์ กุลยา ศรศักดิ์ วิทยา อาภรณ์ อุษามาต เณนิวรรณ สุทิน สีสุข ธิดารัตน์ ธนันทน์ และสำราญ สมาน. (2551). *จัดทำฐานข้อมูลชุมชนตามแนวแม่น้ำตรังเพื่อการศึกษาประวัติศาสตร์ลุ่มคลองนางน้อย* (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เอี่ยม ทองดี. (2551). *วัฒนธรรมข้าว: พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา เทคโนโลยีของอดีต ประเพณีในปัจจุบัน ตำนานแห่งอนาคต* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรมการข้าว.
- Hall, S., & Du Gay, P. (eds.), (1997). *Questions of cultural identity*. Sage.
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. Sage.

เอกสารจดหมายเหตุแห่งชาติ

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ตรัง. (10) มท

2.1/16. เรื่องคำสั่งปิดที่ว่าการศาลารัฐบาลมณฑลในวันกำหนดพระเข้าพรรษาและออกพรรษาและ
ตรุษสารท สงกรานต์ต่าง ๆ (19 ม.ค. ร.ศ. 127-23 ม.ค. 2456)

สัมภาษณ์

พระสมุห์สุรศักดิ์ สุรสกโก เจ้าอาวาสวัดหัวถนน จังหวัดตรัง. สัมภาษณ์, 13 ตุลาคม 2565.